

LÁZÁR FRUZZINA

Beney Zsuzsával

Elhangzott 2005. november 4-én a Magyar Katolikus Rádió Műpártoló című műsorában. Az interjú közlésével a tavaly elhunyt költőnőre emlékezünk, aki áprilisban lenne 77 éves. (A szerk.)

Hogyan kezd el egy orvos-tüdőgyógyász verseket, regényt, esszéket írni, illetve az irodalommal komolyan foglalkozni?

Meg kell fordítanom a kérdését, mert az én életemben úgy történt, hogy hogyan kezd el egy fiatal lány, aki elsősorban az irodalom iránt érdeklődik, verseket írni. Megpróbál valami kritikát, esszét is összehozni, 18 éves korában elindul az egyetemre azzal, hogy szeretne magyar-francia szakra jelentkezni, föl is veszik, és két hét múlva rájön arra, hogy orvosira kell mennie. Aztán búcsúzóul vesz egy könyvet — emlékszem, Sík Sándor *Esztétikáját* —, és ezzel vagy tíz évre félreteszi az irodalmat.

Miért érezte úgy, hogy mégiscsak orvosnak kell lennie?

Nagyon sokféle oka volt. Igazából, ha bármelyiket választom elsőrendű okként, nem vagyok biztos benne, hogy az a valóban elsőrendű. Nagyjából az történt, hogy bennem akkoriban borzasztó erős szociális lelkiismeret élt, nagy fokon elkötelezettnek éreztem magam az emberekért, és úgy éreztem, hogy mielőtt megszólalok és beszélek, valamit csinálnom és tennem is kellene. Valószínűleg részben hozzájárult az is, hogy már érezhető volt az előszele annak — ez '48 őszén volt —, hogy az egyetem meg fog változni, és a tudomány fellegvárából a politika fellegvárává fog átalakulni. Biztos, hogy ez is szerepet játszott benne, hiszen az orvostudomány mindenképpen egzaktnak tűnik. Emellett valószínű, még más is közrejátszott. Nehezen tudom rekonstruálni, mert akkor is nehezen tudtam megmondani. Valami hirtelen érzés arra hajtott, hogy feltétlenül oda kell mennem. Soha egy pillanatig meg nem bántam.

Miért választotta a tüdőgyógyászati szakirányt?

Mert akkor nem lehetett választani. Évekig dolgoztam a Biokémiai Intézetben, és szerettem volna ottmaradni, a professzorom nagyon szívesen ott is tartott volna, de a minősítemem szerint nem voltam alkalmas az ifjúság nevelésére. Ennek elsősorban egy akkoriban lábra kapott antiszemita hullám volt az oka, mármint annak az oka, hogy végül is nem vettek fel dolgozni az egyetemre. A Biokémiai Intézetben évekig voltam demonstrátor, szerettem volna elmenni gyerekgyógyásznak, de úgy adódott, hogy csak gyermek tüdőgyógyintézetbe tudtam elhelyezkedni, és aztán lassan ebből nem gyerekgyógyászat, hanem felnőtt tüdőgyógyászat lett. Szívesebben lettem volna gyerekgyógyász, de ilyen szempontból nagyon kevés beleszólásunk volt a sorsunk alakulásába. Persze aki nagyon akart,

azért átverekedte magát ezeken a nehézségeken. Valószínű, hogy bennem nem volt elég energia.

Az irodalmi életben már az 50-es évektől jelen volt Weöres, Ottlik köreiből. Mit jelentett Önnek íróként, emberként Weöres Sándor és Ottlik Géza?

Én már középiskolás koromban is írtam, és meg is jelentek verseim, nagyon kevés ugyan, igazán '57-58-ban kezdtem írni — a dátum nem véletlen. Weöres Sándor rendkívül kedves volt hozzám, nagyon biztatott. A *Költők egymás közt* című antológiában — ami tizenöt költőt mutatott be abban az időben, azt hiszem '69-ben — engem ő mutatott be, és ezzel eléggé meg is határozta az életemet, mert azt írta rólam, hogy ki tudja, képes vagyok-e folytatni ezt a színvonalat. Sokáig nem is írtam, mert azt hittem, hogy nem tudom folytatni. Weöres költészete óriási hatással volt rám, egészen a legutóbbi évekig sokat foglalkoztam vele, még most is megtenném, ha lenne rá időm. De emberként nem tudtunk igazán közel kerülni egymáshoz. Ottlikot is nagyon-nagyon sokra tartottam, nagyon szerettem mint embert is, de Ottlikéknál is inkább a feleségével kerültem jó barátságba. Egy kicsit meghatározta a helyzetemet az írók között az, hogy nemcsak hogy nem voltam egészen író, hanem volt egy olyan foglalkozásom, ahonnan nézve az irodalom kevésbé látszott fontosnak, mint a többi író számára, akiknek ez volt az elsődleges munkájuk. Eléggé zárkózott is voltam, kevés író barátom volt.

Mi az oka annak, hogy bár fiatal korától kezdve írt verseket, önálló kötettel csak negyven éves kora után jelentkezett?

Nem tudom pontosan megmondani. Nem is tartottam elég jónak a verseket ahhoz, hogy megjelentessem egy kötetben, meg nem is érdekelt olyan nagyon, az az igazság. Megjelent '69-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónak az imént említett kötete, a *Költők egymás közt*, ahol tizenöt jelentős költő mutatott be tizenöt fiatalot. Nagyon jó kötet volt, a legtöbb fiatal azóta nagyon ismert költővé vált. Ebben a kötetben szerepelt, azt hiszem, Petri, Takács Zsuzsa, Kiss Anna, szóval jó néhányan, akiknek most már igazán ismerik a nevét, és valóban beváltották azt a reményt, amit akkoriban a méltatóik hozzájuk fűztek. Azután lassan ezek a fiatal írók mind kiadtak egy-egy könyvet a Szépirodalminál. Én valahogy úgy éreztem, hogy a közölhető verseim nagy része már megjelent ebben az antológia-félében, de aztán szóltak, hogy beadhatnék egy kötetet, és hát azért olyan nagy lélek nem voltam, hogy még ezek után tovább várjak.

Kapcsolatba lehet hozni az orvosi tapasztalatot a költői, írói tapasztalattal? Hasznára volt az egyik a másiknak?

Nagyon vigyáztam, hogy külön tartsam a kettőt egymástól. Más néven voltam orvos és más néven írtam. Amikor az ember ott van a rendelőben, és ott van vele szemben a beteg, akkor semmi másra nem tud gondolni, mint a betegre, és a vele kapcsolatos orvosi problémákat megoldani. Teljesen kiesik az életéből, hogy valami mást is csinál. Ugyanez van akkor, ha ír az ember. Akkor sem tud másra gondolni. De most már, hogy visszanezdek, egészen biztosan gazdagította az egyik belső elfoglaltság a másikat, méghozzá valószínűnek tartom, hogy fokozta mind a kettő a másik érzékenységét.

Több mint harminc évig tartó orvosi munka után szerzett kandidátusi fokozatot irodalomtudományokból, és lett először a miskolci egyetem, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára.

Ez valahogy együtt kezdődött. Hetven éves koromig dolgoztam mint orvos, a végén nyugdíjasként, úgy, hogy helyettesítettem, de nagyon sokat. És valahogyan '93-ban összekötetésbe kerültem először a pesti egyetem esztétika tanszékével, aztán egy hirtelen váltással a pécsivel. A pesti egyetemen meg is beszéltek, hogy óraadó tanárként megpróbállok tanítani, ez lett volna az első az életemben, de lementem Pécsre, ott beszéltem a dékánnal, Horányi Özsébbel, visszajöttem, és aznap este lemondtam a pesti álláslehetőséget, mert abszolút biztonsággal megéreztem, hogy nekem Pécsen kellene tanítanom. Aztán az ottani tanszékvezető a következő évben elment Miskolcra, és elvitt magával. Adminisztratív okok miatt is, a már megjelent József Attila-könyvemet elfogadták kandidátusi tézisnek. Az egyetemen való helyzetem miatt védtem meg ezeket a téziseket, tulajdonképpen nem is kellett komolyan vizsgáznom semmiből.

József Attilával régóta foglalkozik. Az első esszékötetete 1989-ben jelent meg a költőről. Pedig akkoriban József Attila nem tartozott a kifejezetten ünnepezt költőink közé.

Sokkal régebben foglalkozom vele. Nekem József Attila óriási élmény volt egész fiatal lány korom óta, amikor először olvastam a verseit. Valami olyat találtam benne, ami tökéletesen képes a teljes rezonanciámat, vagy majdnem a teljes rezonanciámat felkelteni. Nagyon izgatott, hogy mi lehetett ez, és most a centenáriumi év kapcsán is egész évben szinte kötelező penzumként az ő műveivel foglalkozom. Ez mind annak a rejtélynek a kutatása, nagyon laikus szavakkal kifejezve, hogy mit jelent számomra József Attila. Hogy lehet, hogy ennyire megérint. Megpróbálok erről az oldalról megközelíteni, hogy az én befogadásom tükrében hogyan látom József Attilát.

Azt írta egyszer József Attiláról, hogy a 20. század leginkább érthető nyelven szóló költőjének alkotása természeténél fogva racionálisan érthetetlen.

József Attila nagyon egzakta és pontos nyelven írt, legalábbis első olvasásra. Ezt azért mondom el, mert éppen most próbálok ennek a nyelvnek a belső ellentéteire, paradoxonaira, aporiáira egy kicsit jobban odafigyelni. De mindenesetre egy olyan hagyományosan tiszta nyelven, amit nemcsak hogy mi olvasók érzünk annak, hanem egész biztos, hogy maga a költő is minden erejével arra törekedett, hogy a mondanivalója nagyon tiszta és nagyon pontosan megfogalmazott legyen. Mindenben: gondolatilag, képileg egyaránt. Ez a nagyon tisztán megfogalmazott mondanivaló azonban olyan tartalmakat rejt, amelyeknek a kifejezésére a mindennapi nyelv, melyet József Attila feltehetőleg használni akart, abszolút nem elégséges. Sokkal mélyebb, nyelven aluli vagy nyelv mögötti, a hallgatás metafizikájával jellemezhető megnyilvánulásai voltak. Azt hiszem, ez az egyik legnagyobb vonzereje is, ez a rejtélyesség, amelyik a teljesen érthető nyelv és közben a ki nem mondott nyelvi elemeknek az ütköztetéséből származik. Azt hiszem, ezt nemcsak József Attila éli át, hanem az is, aki nagyon komolyan veszi az igazán mély, belső vagy metafizikai vagy transzcendens jellegű problémákat. Meg kell hogy ütközzék azzal a problémával, hogy mi úgy nőttünk föl, hogy beszélünk, szavakban élünk, de van egy világ a szavaink mögött, amelyik nem szavakkal lesz elevevén.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szeptemberben „József Attila és Kafka” címmel tartott előadást. Milyen párhuzam fedezhető fel Kafka és József Attila között?

Azt hiszem, Rába Györgynek már '80-ban megjelent erről egy nagyon szép tanulmánya, azóta is emlegetik. Én inkább azokat a különbségeket próbáltam kifejtetni, amelyek a két költőnek — talán Kafkára is azt lehet mondani, hogy költő — a világhoz való közeledését elválasztotta egymástól. Hogy mi közük van egymáshoz, azt azért nagyjából meg lehet érezni. Azt hiszem, éppen az, hogy valami olyan idegenséget éreznek a világgal szemben, a világ olyan fenyegető voltát, ami szerintem Kafkánál állandó szorongáshoz vezetett, József Attilánál pedig állandó kibírhatatlan magányérzethez. Ez a magányérzet nem ugyanaz, de egy kicsit rokon az a szorongásérzettel, ami Kafkában is létezett. Azt hiszem, két nagy közös témájuk volt: az egyik a törvény mibenléte, a másik pedig annak a bűnnek a jelenléte, amely elkövetődik, de nem mi követjük el. Pilinszkynek van egy verse, most nem emlékszem pontosan rá, egy kétsoros: „Megtörtént, holott nem követtem el, / és nem történt meg, holott elkövettem.” Valami ilyesmiben lehet summázni a két költői érdeklődést.

Gyerekgyógyász szeretett volna lenni, írt gyerekverseket, gyerekvers-elemzéseket. Mi az oka a legfiatalabb nemzedékhez való vonzódásának?

Részből olyan magánéleti dolgok, amikről nem nagyon szeretnék beszélni. Nem adatott meg számomra az, hogy fölneveljek egy gyermeket, és hát az emberben, általában a nőkben van valami olyan vágy erre, hogy ha nem sikerül a sajátjukat, akkor kénytelenek a gyerek iránti vágyukat vagy szeretetüket valami más formába önteni. Ez az egyik, a másik pedig: egyszerűen szeretem a gyerekeket. De érdekes, hogy én nem vagyok olyan néni, aki jól el tud lenni a gyerekekkel. Vannak olyan barátnőim, akiken egy pillanat alatt csüngenek a gyerekek. Én ehhez egyáltalán nem értek, de valahol belül nagyon figyelem őket, és talán sikerül — nem nagyon, de egy kicsit talán — megérezni azt, hogy mi van abban a gyerekben, ami már ugyanaz a mag, ami később is benne lesz. De azért is, mert nekem tizenöt éves koromig jó gyerekkorom volt, és akkor is úgy figyeltem a gyerekkor eseményeit. Emlékszem, kislánykoromban elhatároztam, hogy ezt megjegyzem, és ha majd nagy leszek, akkor megírom, hogy milyen a gyerekvilág. Hát ezt nem sikerült igazán megtennem — remélem, majd csak megteszik mások, meg is tették eddig is.

Azért tanít egyetemen, hogy fiatalokkal foglalkozhasson, vagy inkább a tudását szeretné átadni?

Valószínű, hogy mindkettő, de én valóban tanár akartam lenni, tulajdonképpen már tizennégy éves koromban tanítónőképzőbe akartam menni. Aztán leérettségiztem, és mégis orvos lettem, de mindig vonzott a pedagógia. Egyszer meg is próbáltam középiskolában tanítani, egészségügyi szakközépiskolában: szörnyű kudarcc volt, egyáltalán nem tudtam a gyerekeket ránevelni a figyelemre. És mikor jött ez a lehetőség '93-ban, reszketve próbáltam meg. Emlékszem, úgy mentem be az első órára, hogy reszketett a térdem. Aztán lassanként egyre több örömet jelentett a tanítás. Banalitásnak hangzik, de olyan hihetetlenül sokat kaptam a tanítványaimtól: gondolatot,

továblendítést, a saját problémáimnak a mélyebb és mélyebb megközelítését, hogy valóban az életem nagy ajándékának tartom, hogy ezt még megcsinálhattam.

Régebben tízévente jelent meg egy-egy verseskötete, az utóbbi időben pedig szinte évente napvilágot látott egy-egy újabb.

Volt egy nagyon kedves barátom, akinek panaszkodtam, hogy milyen hihetetlenül lassan írok, mire azt mondta: persze, mert van ideje, majd meglátja, hogy ha az idő elkezd sűrűsödni, akkor mennyivel gyorsabban fog írni. Valószínűnek tartom, hogy egy olyan érzés dolgozik bennem, hogy még mindig rengeteg sok mindenre vagyok kíváncsi, és egyre intenzívebben foglalkoztatnak azok a nagy kérdések, amik az idős embereket általában foglalkoztatják. Valószínűleg azért írtam az utóbbi években több verset, mert a kérdések úgy felhalmozódtak bennem, hogy másképpen, mint versben, nem tudtam kimondani őket. Az az érzésem, ezzel a versírást be is fejeztem. Mert a kérdések lényegéig, azt hiszem, az utolsó kötetben eljutottam, de ugyanakkor bele is törődtem abba, hogy ezekre nincsen válasz. Úgyhogy ez a kettő együtt elhallgatáshoz vezet, ami nem is rossz elhallgatás, mert azért van benne egy kis vigasz olyan szempontból, hogy amit én akartam, vagy szerettem volna, azt meg tudtam csinálni. Mindegy, hogy jól vagy rosszul, de eljutottam saját magamban, részben a versek segítségével, egy bizonyos nyugvópontra. Ez nem azt jelenti, hogy mindenben nyugvóponton vagyok, távolról sem.

Ha nem fog több verset írni, akkor mivel fog foglalkozni?

Nem nagyon tudja az ember, hogy a jövőben mi vár rá. Azt szokták mondani a barátaim: már többször hallottuk tőled, hogy nem fogsz több verset írni. Most valószínűbbnek tartom, hogy ezt betartom, de annyi kérdés foglalkoztat még. Múltkoriban csináltak velem egy életinterjút a Rádióban, Bán Magda. Sok mindenről szó volt, három részes adásba került: az elsőben az emlékezésről, a másodikban József Attilához fűződő viszonyomról, a harmadikban a saját életemről és verseimről. Megmozdultak bennem azok a témák és lehetőségek, amelyek az utóbbi időben izgatnak. Mind a három olyan, hogy tisztességesen vissza kellene gondolni, és meg kellene próbálni nem a saját múltamat rekonstruálni, hanem azt a viszonyt, amivel a saját múltamhoz fordulok. Az emlékezés hihetetlenül nehéz, nagy probléma. Félek is elkezdni, de megpróbálnám, ha lenne még rá időm, hogy erre az interjúra fölfűzve megfogalmazzam mindazt, amit ezekben a kérdésekben még fontosak tartok elmondani.

De a tanítást folytatni fogja?

Nem tudom, hány éve mondom, hogy ez az utolsó év, és most is úgy tervezem, hogy ez az utolsó. Sajnos nem vagyok ebben túlságosan következetes.